

एतज्ज्ञानफलमाह एवमिति इदं जगत् एवम्बुद्धिमात्रकल्पितमिति जानन्नमुह्यति न हि स्वाध्यायनाशादिना प्रबुद्धः शोकादिकं प्रामोतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ नन्वेवं घटमात्रविद्याप्यधिष्ठानब्रह्मज्ञानमेवेति किञ्च वणादिनेत्याशंक्याह न चेति कामगोचरैः काम्यमानविषयगोचरैः अनर्थाभिर्देवैरपि द्विदैः आत्मास्वरूपेण ज्ञात एव पुरुषार्थो न पररूपेण न हिरजतात्मना ज्ञाता शुक्तिः शुक्तिकार्याय प्रभवति तद्वत् दुष्कैर्दुष्कृतिभिरकृतात्मभिरशोधितचित्तैः पुरुषैः ॥ १४ ॥ कथं तर्ह्यस्माज्ज्ञेय इत्यत आह तेषामिति आकृतिर्घटादिरूपं ॥ १५ ॥ भवते प्रामोति कंठगत विस्मृतचामीकरवदज्ञानाणाममात्रलभ्य आत्मेत्यर्थः ॥ १६ ॥ विद्याफलमाह यथेति गुणदोषैः पुण्यपापैः प्राक्कृतैः ॥ १७ ॥ क्रियमाणैरपि न लिप्यत इत्याह एवमिति विषयांश्चरन् अपि न लिप्यते तत्र हेतुरसज्जमान इति सर्वेषु पुत्रादिष्वप्यसज्जमानस्तन्नाशादिजैः शोकादिभिर्न लि

एवं स्वभावमेवेदमिति विद्वान्ब्रमुह्यति ॥ अशोचन्नप्रहस्यन्निहित्यं विगतमत्सरः ॥ १३ ॥ नचात्मा शक्यते द्रष्टुमिन्द्रियैः कामगोचरैः ॥ प्रवर्तमानैरनर्घैर्दुष्करैरकृतात्मभिः ॥ १४ ॥ तेषां तु मनसारश्मो न यदा सम्यङ्द्रियच्छति ॥ तदा प्रकाशतेऽस्यात्मा दीपदीप्ता यथा कृतिः ॥ १५ ॥ सर्वेषामेव भूतानां तमस्य पगते यथा ॥ प्रकाशं भवते सर्वतथेदमुपधार्यतां ॥ १६ ॥ यथा वारिचरः पक्षी न लिप्यति जले चरन् ॥ विमुक्तात्मा तथा योगी गुणदोषैर्न लिप्यते ॥ १७ ॥ एवमेव कृतप्रज्ञो न दोषैर्विषयांश्चरन् ॥ असज्जमानः सर्वेषुकथंच न न लिप्यते ॥ १८ ॥ त्यक्त्वा पूर्वकृतं कर्म रतिर्यस्य सदात्मनि ॥ सर्वभूतात्मभूतस्य गुणवर्गेष्वसज्जतः ॥ १९ ॥ सत्वमात्मा प्रसरति गुणान्वापिकदाचन ॥ न गुणा विदुरात्मानं गुणान्वेद स सर्वदा ॥ २० ॥ परिद्रष्टा गुणानां च परिस्रष्टा यथा तथं ॥ सत्वक्षेत्रज्ञयोरेतदंतरं विद्धि सूक्ष्मयोः ॥ २१ ॥ सृजते त्रिगुणानेक एको न सृजते गुणान् ॥ पृथग्भूतौ प्रकृत्या तौ संप्रयुक्तौ च सर्वदा ॥ २२ ॥ यथा मत्स्योद्भिरन्यः स्यात्संप्रयुक्तौ तथैव तौ ॥ मशको दुर्बरो वापि संप्रयुक्तौ यथा सह ॥ २३ ॥ इषीका वाययामुंजे पृथक् सहैव च ॥ तथैव सहिता वेतावन्योन्यस्मिन् प्रतिष्ठितौ ॥ २४ ॥ इति श्रीमहाभारते शांतिः ० मोक्षः ० अष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥ व्यास उवाच सृजते तु गुणान् सत्वं क्षेत्रज्ञस्त्वयि तिष्ठति ॥ गुणान् विक्रियतः सर्वानुदासीनवदीश्वरः ॥ १ ॥ स्वभावयुक्तं तत्सर्वं यदि मानं सृजते तु गुणान् ॥ ऊर्णनाभिर्यथा सूत्रं सृजते तद्गुणांस्तथा ॥ २ ॥

प्यते एवं देहासंगीदेहकृतैरपि कर्मभिर्न लिप्यत इत्यर्थः ॥ १८ ॥ संन्यासपूर्वकमालमध्यानशीलस्य सार्वार्थ्यं प्राप्तस्य भोग्यानासकस्य बुद्धीर्द्रियाण्यात्माकाराण्येव भवंति तथापि चिदचितो विभाग एवास्ति न त्वैक्यं भवतीत्याह द्वाभ्यां त्यक्तेति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ शेषं प्राग्व्याख्यातं ॥ २४ ॥ इति शांतिः ० मोक्षः ० भा० अष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥ ॥ १३ ॥ सृजत इति गुणान् विषयान् गुणान्सत्वादीन् विक्रियतः विकारं भजमानान् अनुलक्ष्य उदासीनस्याप्यधिष्ठातृत्वं अयस्कांतमणिवज्ज्ञेयं ॥ १ ॥ एतदेवाह स्वभावेति अभिन्नमिति पादान्तत्वं सूचनाय ऊर्णनाभिदृष्टांतः ॥ २ ॥